

הערכת הפעילות של מועצת התלמידים בבית הספר : השוואה בין תפיסות תלמידים פעילים ובלתי פעילים

אסתר כלפון ושלמה רומי

תקציר

מועצות תלמידים מעורבות בדרכים מגוונות ומהותיות בבית הספר ומשמשות גוף חינוכי בעל יכולת השפעה רחבה. מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון הבדלים בין תלמידים פעילים במועצות תלמידים ובין תלמידים שאינם פעילים בעניין תפיסתם את הערכת פעילות מועצת התלמידים בבית הספר בארבעה תחומים: 1. תרומתה של מועצת תלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים; 2. תרומת החברות במועצת התלמידים לקידום תחומי הצלחה ולהישגי התלמידים הפעילים בה; 3. תרומת החברות במועצת התלמידים לפיתוח כישורים אישיתיים; 4. מידת הרלוונטיות של מועצת תלמידים.

מחקר זה הוא חלק ממחקר מקיף שנעשה בנושא של מועצות תלמידים, שבו השתתפו 600 תלמידים מבתי ספר על-יסודיים, שמקצתם שימשו חברים פעילים במועצת תלמידים והאחרים לא היו חברים בה. במחקר הנוכחי נעשה שימוש בשאלון להערכת פעילות מועצת התלמידים בארבעת תחומי המחקר שהוגדרו. ממצאי המחקר עומדים על כך שתלמידים הפעילים במועצות תלמידים, רואים בפעולת העשייה של מועצת תלמידים בבית הספר פעולה התורמת במידה בינונית עד גבוהה במרבית המדדים שנבדקו במחקר, וגבוהה יותר במובהק מתפיסת התלמידים שאינם פעילים. נוסף על כך, נמצאו במחקר משתנים מעטים שבהם לא היו הבדלים בין שתי הקבוצות, ממצאים העשויים להראות תובנות חינוכיות נוספות. התובנות שעלו במחקר רלוונטיות לעבודתו של היועץ החינוכי בבית הספר, כאחראי על פיתוח האקלים המיטבי וכאחראי לקידום צרכיו וכישוריו האישיים של התלמיד.

מילות מפתח: מועצות תלמידים; מיומנויות חברתיות; כישורי מנהיגות.

מעורבות תלמידים בבית הספר

חינוך תלמידים בעולם הפוסט-מודרני מחייב התמקדות של מוסדות חינוך בעניין הכשרת התלמידים לחיי חברה וקהילה איכותיים ולמעורבות חברתית מקדמת (אבגר, 2016; Cobo, 2013; Cohen, 2007; Romi & Schmida, 2009). בית הספר והכיתה משמשים סוכני חברות (סוציאליזציה) חשובים בחיי התלמיד (הכהן ורונון, 2011) והשהות בהם מזמנת התנסויות חברתיות רבות התורמות לגיבוש תפיסות, ערכים ויחסים בין-אישיים (בנבנישתי, אסטור וחורי-כסאברי, 2008; הכהן ורונון, 2011; עבאס, 2005).

נוסף על התחום הלימודי שעליו אמון בית הספר, הוא אחראי על פיתוח כישורים חברתיים (הכהן ורונון, 2011; Webster-Stratton & Reid, 2004) והתנהגויות פרו-חברתיות של

תלמידים (בנבנישתי ואחרים, 2008) במסגרות ובאמצעים למיניהם. החינוך הבלתי פורמלי בבית הספר מעודד תלמידים למעורבות חברתית פעילה למען הכלל ולצורכי הפרט ומאפשר ביטוי עצמי של תלמידים (אבגר, 2016; רומי, בדפוס). כמו כן הוא נועד לחיזוק אוכלוסיות חלשות וייחודיות כגון עולים חדשים, נוער בסיכון ותלמידים עם צרכים מיוחדים (רומי, בדפוס). פעולות ותוכניות בלתי פורמליות המתקיימות בבתי ספר מסייעות בפיתוח כישורים חברתיים והתנהגויות פרו-חברתיות, בהפחתת התנהגויות אלימות ומסייעות בחיזוק תחושת השייכות של התלמידים לבית הספר (בנבנישתי ואחרים, 2008). כישורים והתנהגויות אלו יסייעו לתלמידים להתמודד טוב יותר עם הסביבה שהם חיים בה וישפרו את הרווחה הנפשית (well being) שלהם בחיי היומיום (הכהן ורוני, 2011; 2004; Bremer & Smith).

כבר בשנות השבעים של המאה הקודמת החלו חוקרים לעסוק בשאלת החשיבות של מעורבות תלמידים בעשייה החינוכית בבית הספר והשפעתה על מידת מעורבותם בחברה כאנשים בוגרים בעתיד (McGrath, 1970; Ryan, 1976; Schmerler, 1977; Soderberg, 1977). סצ'מרלר (Schmerler, 1977) מצא כי מעורבות חברתית של תלמידים בבית הספר תתרום בשני מישורים, תסייע ביצירת תחושת מחויבות עמוקה של התלמידים כלפי בית הספר ותסייע בפיתוח מיומנותיהם וכישוריהם החשובים לחיים בעולם החופשי כבוגרים. ריין (Ryan, 1976) הוסיף ומצא כי כאשר תלמידים מעורבים בעשייה הבית ספרית, הם נוטים יותר לקבל וליישם את מדיניות בית הספר.

גישה זו של המצדדים במעורבות תלמידים בבית הספר המשיכה להתפתח ולהתעצם גם בשנות השמונים ועד למאה הנוכחית. מחקרים למיניהם שנערכו בנושא זה (כאהן-סטרבצ'ינסקי וואזן-סיקרין, 2001; 2002; Kaba), מצאו כי התנסויות אקטיביות של תלמידים במסגרות בלתי פורמליות המתקיימות בבתי ספר, עשויות לפתח בקרב התלמידים מיומנויות חברתיות (בנבנישתי ואחרים, 2008; כאהן-סטרבצ'ינסקי וואזן-סיקרין, 2002), וכישורי מנהיגות (טימן, 2003; כאהן-סטרבצ'ינסקי וואזן-סיקרין, 2002; Leckie, 2004). כמו כן, נמצא כי מסגרות פעולה חינוכיות המאפשרות ביטוי עצמי של תלמידים, יסייעו בחיזוק תחושת השייכות של התלמידים למוסד החינוכי (בנבנישתי ואחרים, 2008; כאהן-סטרבצ'ינסקי וואזן-סיקרין, 2002), תחושת שייכות לבית הספר תוביל להגברת הזדהות התלמידים עם ערכיו ועקרונותיו ולצמצום התנהגויות סיכון או התנהגויות אנטי-חברתיות גם בקרב אוכלוסיות במצבי סיכון (בנבנישתי ואחרים, 2008). נושא זה של עידוד ילדים להיות מעורבים ושותפים בהליכי קבלת החלטות, בקביעת מדיניות ובקידום צורכיהם, התפתח גם ברמה מדינית ומשפטית. ב"אמנת זכויות הילד" של האו"ם, שנכנסה לתוקף בשנת 1990 (Mager & Cross, Hulme & McKinney, 2014; Nowak, 2012), נקבע כי יש להבטיח לאפשר לילדים המסוגלים לחוות דעה משלהם, את הזכות להביע את דעתם בחופשיות ולתת משקל ראוי לדעותיהם בהתאם לגילם ובהתאם לרמת בגרותם (אבגר, 2016). בהמשך, המועצה לאסטרטגיה האירופית לזכויות הילד, הנסמכת על אמנת זכויות הילד, ניסחה חמישה תחומי פעולה שיש לקדם כדי להבטיח את קיום זכויות הילד בין השנים 2016-2021: שוויון הזדמנויות; שיתוף ילדים; הגנה מפני אלימות; מערכת צדק ידיוותית לילדים ושמירה על זכויות ילדים בסביבה דיגיטלית. על פי קביעת המועצה, בתחום הפעולה 'שיתוף ילדים' נכללת זכות ילדים לחופש ביטוי, להישמע ולהשתתף בהחלטות המשפיעות על חייהם, הן כפרטים והן כקבוצה. המועצה

לאסטרטגיה האירופית קבעה כי יש לעודד מערך אפשרויות ליישום החלטות אלו בבית הספר ובממשל המקומי כדי לחנך את התלמידים לשמירה על זכויות האדם ולחנכם לאזרחות דמוקרטית פעילה (Council of Europe, 2016). בדומה, גם בישראל הגדירו מעצבי המדיניות כי מעורבות תלמידים נדרשת להתבטא בהליכי קבלת החלטות ובקביעת מדיניות של בתי ספר והשלטון המקומי (אבגר, 2016; משרד החינוך, 2015).

בהשפעת גישות חינוכיות אלו שציודו במעורבותם של תלמידים בעשייה הבית ספרית (Cross et al., 2014; Mager & Nowak, 2012), החל נושא מועצות תלמידים לעלות על סדר היום החינוכי (אבגר, 2016; 2012; Griebler & Nowak, 2012; Pharis, Bass, & Pate, 2005). בתי ספר במדינות רבות בעולם החלו להקים מועצות תלמידים, לאפשר ולעודד את מעורבותן בבית הספר (Boylan, 2005; Cross et al., 2014; Garratt & Piper, 2008; Gilljam, Esaiasson, & Lindholm, 2010; Klecker, Austin, & Burns, 2000; Pharis et al., 2005; Schlinker, Kelley, O'Phelan, & Spall, 2008; Yüksel & Karadağ, 2010).

גם בישראל הנושא של מועצות תלמידים הלך ותפס תאוצה (משרד החינוך, 1978, 1999, 2001, 2015). בשנת 1999 התקבלה הנחיה ממשרד החינוך לעודד להקים בבתי ספר על-יסודיים מועצות תלמידים (כלפון, 2017; משרד החינוך, 1999). בדצמבר שנת 2000 התקבל חוק זכויות התלמיד, ומטרתו הסדרת נושא זכויות התלמיד במערכת החינוך בישראל ונקבע שחלק מיישום חוק זה הוא לעודד בתי ספר להקים מועצות תלמידים (משרד החינוך, 2000). בשנת 2001 יצא חוזר מנכ"ל של משרד החינוך (משרד החינוך, 2001) שבו הושם דגש מרכזי על ייעודה של מועצת תלמידים כאמצעי להתנסות תלמידים לחיים בחברה דמוקרטית. כיום, בכ-85% מבתי הספר העל-יסודיים בארץ, פועלות מועצות תלמידים (בקירוב ל-900 מועצות תלמידים) (אבגר, 2016).

מועצת תלמידים (school council) היא גוף חינוכי, המורכב מתלמידים הלומדים בבית הספר ושנבחרו בהליך דמוקרטי בידי חבריהם התלמידים. פעילויותיו של גוף זה מבוססות על ערכים ועקרונות הדמוקרטיה, כגון כבוד האדם וחירותו, הזכות לשוויון ולהבעת עמדה, שמירה על החוק, דעת הרוב ו"העם למען העם" (משרד החינוך, 2015). אחת ממטרות גוף זה היא לייצג את כלל התלמידים הלומדים בבית הספר ולתת מענה לצורכיהם ולזכויותיהם (אבגר, 2016; כלפון, 2017; משרד החינוך, 2015). מעצבי המדיניות של משרד החינוך מודעים לתרומה הרחבה של מועצות תלמידים לתהליכים חינוכיים-חברתיים המתקיימים בבתי ספר. הם מודעים לתרומתן של מועצות תלמידים בטיפול אקלים מיטבי בבית הספר (אבגר, 2016), בעיצוב התנהגות תלמידים (כלפון, 2017; Cross et al., 2014; Griebler & Nowak, 2012) ובקידום זכויותיהם (Cross et al., 2014; Griebler & Nowak, 2012). זו הסיבה, שסן אנטוניו (San Antonio, 2008) ממליץ במחקרו להרחיב את מעגלי מעורבות התלמידים במועצות תלמידים, ולהעמיק את תהליך המיסוד של גוף זה, לצורך חיזוק יכולתן והשפעתן.

תוכניות ופעילויות העוסקות בחברה, תרבות ופנאי המקודמות בידי מועצת התלמידים, מגבירות את מעורבות התלמידים בבית הספר ומסייעות בחיזוק תחושת השייכות שלהם למוסד החינוכי ולעקרונותיו (כלפון, 2012). מועצות תלמידים השותפות בקבלת החלטות בפורומים שונים ופעילויות בדיונים העוסקים בנושאים בית ספריים, מסייעות בקידום צורכי התלמידים וזכויותיהם (Halfon & Romi, 2019a; Halfon & Romi, 2019b), בהעצמת תלמידים, והגברת זיקתם לבית הספר (Kaba, 2001; Mager & Nowak, 2012).

כמו כן, הן תורמות להגברת תחושת האחיות של התלמידים לכל הנעשה בבית הספר (Cross et al., 2005), הן מסייעות בהטמעת ערכים דמוקרטיים ואזרחות פעילה (Cross et al., 2014; Griebler & Nowak, 2012; Halfon & Romi, 2019a; San Antonio, 2008) בפיתוח כישורים חברתיים של תלמידים (Griebler & Nowak, 2012), בפיתוח כישורי המנהיגות שלהם (Cross et al., 2014; Griebler & Nowak, 2012; Halfon & Romi, 2019a; San Antonio, 2008; Yates, 2003) ובהקניית מיומנויות בניהול ציבורי (אבגר, 2016; כלפון, 2017; משרד החינוך, 2015).

מועצות תלמידים מקדמות גם את תחום ההתנדבות בבית ספר ובקהילה (Halfon & Romi, 2019b; Halfon & Romi, 2019a). התלמידים החברים במועצת תלמידים שותפים בתהליכי התכנון והיישום של תוכניות ההתנדבות, הם בוחרים את מוקדי ההתנדבות ובוחרים את אופן ביצוע המשימות שהוגדרו. חוקרים רבים מציינים כי קיימת חשיבות להתנדבות וולונטרית של בני נוער להתפתחותם האישית (Holdsworth & Quinn, 2010). הפעילויות ההתנדבותיות תורמות לגיבוש זהותם האישית של התלמידים (Youniss, Bales, Christmass-Batesy, Diversi, McLaughlin, & Silbereisen, 2002), לגיבוש זהותם המוסרית והחברתית ולחיזוק ביטחונם האישי (מגן, 2011). נוסף על כך, מחקרים עומדים על כך שפעילויות התנדבות בבית הספר מחנכות לאזרחות פעילה, למעורבות חברתית ולמנהיגות (Metz, McLellan, & Youniss, 2003) מתוך הדגשת ערך של שליחות חברתית (Halfon & Romi, 2019a), סולידריות והדגשת ערכים הומניים באווירה הבית ספרית (מגן, 2011).

תרומת פעילות מועצות תלמידים

במחקרים מעטים נבחן נושא של מועצות תלמידים כמשנתה מרכזי של המחקר (Cross et al., 2014; Garratt & Piper, 2008; Griebler & Nowak, 2012) וטיפוסים של מועצות תלמידים (Gilljam et al., 2010; Halfon & Romi, 2019b) ותחומי תוכן שמעורבות בהם מועצות תלמידים (Halfon & Romi, 2019a). אחרים בחנו את יעילותן של מועצות תלמידים בבתי ספר (Pharis et al., 2005), את איכות פעילותן ומידת שביעות רצונם של תלמידים ומנהלים מתפקודן (טימן, 2003; Priscilla, 2000; Schlinker et al., 2008).

נוסף על כך, חוקרים בחנו את הקשר שבין מועצות תלמידים לאזרחות וחינוך לדמוקרטיה (טימן, 2003; Cox & Robinson-Pant, 2005; Cross et al., 2014; Garratt & Piper, 2008) ואת מערך ההכשרות של תלמידים למועצות תלמידים רשותיות (כאהן-סטרבצ'ינסקי וואן-סיקרון, 2002; Tal & Perry-Hazan, 2016; Collins, Augsburg, & Gecker, 2016). מאג'יר ונויאק (Mager & Nowak, 2012) בחנו את נושא שיתוף תלמידים בפעילויות בית ספריות, כאשר אחת מהפעילויות הייתה מועצת תלמידים. בדומה, קרוס ועמיתיו (Cross et al., 2014) בחנו את השפעת השתתפות תלמידים במסגרות למיניהן הפועלות בבית הספר, ואחת מהן הייתה מועצת תלמידים.

בספרות המחקר נמצא דיון מועט בשאלת ההשתמעויות החינוכיות הנובעות ממעורבות מועצות תלמידים בבתי הספר, זאת אף שמעצבי המדיניות של משרד החינוך הדגישו את

התרומה הרבה של מעורבות תלמידים במועצת תלמידים, על אישיותם וכישוריהם של התלמידים (אבגר, 2016; משרד החינוך, 2015).

במחקרים אחדים נבדק הקשר שבין חברות תלמידים במועצת תלמידים ובין ההתפתחות הרגשית שלהם (Griebler & Nowak, 2012; San Antonio, 2008). גריבלר ונויאק (Griebler & Nowak, 2012) בחנו את הקשר שבין בריאות וחוסן רגשי של תלמידים למידת מעורבותם במועצות התלמידים של בית הספר. סן אנטוניו (San Antonio, 2008) בחן את הקשר שבין מעורבות תלמידים במועצת תלמידים לרמת המחויבות האישית שלהם, תחושות העצמה והאמון הכללי שהם חשים כלפיה. פלג (2000) בחנה במחקרה את הקשר שבין מעורבות תלמידים במועצת תלמידים למשתנים אחרים שכמה מהם היו ביטחון אישי, דימוי עצמי ומוטיבציה של תלמידים. נוסף על התחום הרגשי, חוקרים בחנו גם את הקשר שבין מעורבות תלמידים במועצת תלמידים לרמת הישגיהם הלימודיים (טימן, 2003; San Antonio, 2008). למשל, טימן (2003) מצא כי מעורבות תלמידים במועצות תלמידים מחזקת בקרב פעיליה את המוטיבציה ללמידה ואף תורמת להעלאת רמת הישגיהם בלימודים, כל זאת מתוך ניגוד למחקרו של סן אנטוניו (San Antonio, 2008) שבו לא נמצא קשר בין מעורבות תלמידים במועצת התלמידים לרמת הישגים גבוהה של תלמידים הפעילים במועצה.

לצד התחום הלימודי והרגשי, חוקרים בחנו את השפעתה של מעורבות תלמידים החברים במועצת תלמידים, על פיתוח מיומנויותיהם וכישוריהם החברתיים (טימן, 2003; פלג, 2000; 2003; Yates, 2000; Priscilla, 2000; Marriott, 2004). מאריאוט (Marriott, 2004) בחנה את השפעת המעורבות במועצת תלמידים על כישורים חברתיים, כגון קבלת החלטות, פתרון סכסוכים ועבודת צוות. פריסקילה (Priscilla, 2000) מצא כי מעורבות תלמידים במועצת תלמידים תורמת לעיצוב התנהגות, לקידום התנהגויות פרו-סוציאליסטיות ולהפחתת התנהגויות בלתי נורמטיביות.

שאלות המחקר והשערותיו

מחקר זה הוא חלק מן מחקר מקיף שנעשה בנושא של מועצות תלמידים (כלפון, 2012). מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון הבדלים בין תלמידים פעילים במועצות תלמידים ובין תלמידים שאינם פעילים בעניין תפיסתם את הערכת פעילות מועצת התלמידים בבית הספר. להלן שאלות המחקר בחלוקה לארבעה תחומי מחקר:

1. מהי תרומת מועצת תלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים?
 2. מהי תרומת החברות במועצת התלמידים לקידום תחומי הצלחה ולהישגי התלמידים?
 3. מהי תרומת החברות במועצת התלמידים לפיתוח כישורים אישיותיים?
 4. מהי מידת הרלוונטיות של מועצת התלמידים?
- להלן השערות המחקר הנגזרות ממטרות המחקר:
1. תלמידים פעילים במועצת תלמידים ידווחו על מידה רבה יותר של תרומה של מועצת תלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים.

2. תלמידים פעילים במועצת תלמידים ידווחו על מידה רבה יותר של תרומת החברות במועצת תלמידים לקידום תחומי הצלחה והישגיהם הלימודיים יהיו גבוהים יותר בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים.
3. תלמידים פעילים במועצת תלמידים ידווחו על מידה רבה יותר של תרומת החברות במועצת תלמידים לפיתוח כישורי מנהיגות וכישורים אישיותיים בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים.
4. תלמידים פעילים במועצת תלמידים ידווחו על מידת רלוונטיות גבוהה יותר של מועצת התלמידים בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים.

שיטה

נבדקים

במחקר השתתפו 600 תלמידים מבתי ספר על-יסודיים בישראל משלושה מחוזות: חיפה, תל-אביב ודרום שמנהליהם הביעו הסכמתם להשתתף במחקר. כשליש (33.7%) מהמשתתפים שימשו חברים פעילים במועצת התלמידים ($n = 202$) וכשני שלישים (66.3%) לא היו חברים בה ($n = 398$) – קרי, בלתי פעילים במועצת התלמידים. התלמידים שהיו חברים במועצת תלמידים, השתייכו לכל שכבות הגיל הלומדות בבית הספר, בהתאם לנציגויות של כל כיתה במועצת תלמידים. התלמידים שאינם חברים במועצת תלמידים, היו משכבת גיל אחת, מכיתות י"א, כיוון שרמת הזמינות של התלמידים הלומדים בכיתה זו הייתה הגבוהה ביותר.

בלוח 1 מוצגים מאפייני הרקע של התלמידים שהשתתפו במחקר.

לוח 1: מאפייני רקע של המשתתפים במחקר, לפי פעילות במועצת התלמידים

Phi/ Cramer's V	χ^2	כלל המדגם ($N=600$)	בלתי פעילים ($n=398$)	פעילים ($n=202$)		
.03	0.67	33.6%	34.7%	31.3%	בנים	מגדר
		66.4%	65.3%	68.7%	בנות	
.06	2.21	33.4%	32.0%	36.1%	דתי	רמת דתיות
		38.7%	40.8%	34.7%	מסורתי	
		27.9%	27.2%	29.2%	חילוני	
.23	30.92***	20.1%	15.0%	30.0%	טובים מאוד	הישגים
		53.9%	53.1%	55.5%	טובים	
		24.2%	29.8%	13.5%	בינוניים	
		1.7%	2.1%	1.0%	לא נמוכים	

*** $p < .000$

מלוח 1 עולה כי התפלגות התלמידים הבלתי פעילים והפעילים לפי מגדר דומה; כשליש מהם בנים וכשני שלישים – בנות. בקרב התלמידים הבלתי הפעילים השיעור הגבוה ביותר (40.8%) הם מסורתיים והשאר דתיים (32%) או חילוניים (27.2%). בקרב התלמידים הפעילים השיעור הגבוה ביותר (36.1%) הם דתיים והשאר מסורתיים (34.7%) או חילוניים (29.2%). עם זאת, הקשר בין רמת דתיות לפעילות במועצת התלמידים אינו מובהק ($\chi^2 = 2.21, p = .332$).

כלי המחקר

שאלון הערכת פעילות מועצת התלמידים

שאלון זה בחן תפיסות תלמידים את פעילות מועצת תלמידים בבית הספר בארבעה תחומים: חינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים; קידום תחומי הצלחה; פיתוח כישורי מנהיגות וכישורים אישיותיים; רלוונטיות מועצת תלמידים. השאלון נשען על מחקרן של יונה ושילד (1993; ראו כלפון, 2012). בשאלון יש ארבעה חלקים:

א. תרומתה של מועצת התלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים

בחלק זה של השאלון יש תשעה היגדים המתארים את תרומת הפעילויות של מועצת התלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים, למשל "מועצת התלמידים מקדמת חינוך לערכי הדמוקרטיה". המשתתפים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם עם כל היגד בסולם ליקרט בן ארבע דרגות: מ-1 (כלל לא) עד 4 (במידה רבה מאוד). לכל משיב חושבו שלושה ציוני עמדות של ממוצע הפריטים השייכים לכל נושא: זכויות תלמידים, חינוך לדמוקרטיה וסמכות המורה. ציוני המדדים הם בין 1 ל-4 – ככל שהציון גבוה יותר, כך מובעת עמדה מצדדת יותר בנושא.

מהימנות ותוקף: בדיקת תוקף תוכן ומבנה בוצעה באמצעות הליך של הערכת שופטים: בשלב הראשון קיבלו ממישה שופטים (שלושה מהם מתחום העשייה בחינוך ושניים מתחום המחקר החינוכי) את רשימת ההיגדים והתבקשו, בו בזמן ובלי להיות תלויים זה בזה, לסווג את ההיגדים לפי תחומי תוכן. בשלב השני נעשתה השוואה בין תחומי התוכן שנתקבלו ונבחרו שני תחומי תוכן שחזרו על עצמם אצל ארבעה שופטים. בחינת המהימנות בין השופטים עמדה על מתאמים גבוהים בין ההערכות (טווח המהימנויות בין $r = .89$ ועד ל- $r = .94$). מהימנות פנימית זאת משמשת ראיה לתוקף התוכן והמבנה של שאלון זה.

כדי לחלק את פריטי השאלון העוסקים בתרומת מועצת התלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים בשלושה נושאים, בוצעה בדיקת תוקף מבנה סטטיסטית באמצעות ניתוח גורמים מגשש (exploratory factor analysis) בשיטת principal component עם רוטציה וארימקס (varimax rotation) על שתי גרסאות השאלון (לתלמידים פעילים ובלתי פעילים במועצת התלמידים), עם הגבלה לשלושה גורמים.

ניתוח הגורמים הראה חלוקה של הפריטים לשלושה נושאים: 1. עמדות כלפי זכויות תלמידים בבית הספר; 2. עמדות בנושא חינוך לדמוקרטיה ומנהיגות; 3. עמדות בנושא סמכות המורה. יש לציין כי פריטים 3, 7 הושמטו מהשאלון מאחר שהם בדקו עמדות בנושאים ערכיים שאינם קשורים ישירות לבית הספר. שלושת הגורמים הסבירו 61% מהשונות בין פריטי השאלון וטעינת כל הפריטים בתוך כל גורם הייתה גבוהה מ-0.45. בלוח 2 להלן מוצגות תוצאות ניתוח הגורמים לשאלון חינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים.

לוח 2: תוצאות ניתוח גורמים לשאלון של חינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים (N = 600)

גורמים		גורם 1	גורם 2	גורם 3
		זכויות תלמידים	לדמוקרטיה ולמנהיגות	סמכות מורה
טעינות הגורם אחוז שונות מוסברת		1.62	1.46	1.17
תוכן הפריט		29.9%	16.7%	14.2%
2.	מועצת התלמידים דואגת למלא אחר זכויות תלמידים	.84	.10	.04
5.	מועצת התלמידים מקדמת יחסי כבוד הדדי בין תלמידים ובין מורים	.82	.06	.05
6.	לתלמידים זכויות ועצמאות בכל תחומי בית הספר אולם לפעמים מגבילים זכויות אלה	.45	.21	.37
1.	מועצת התלמידים מקדמת חינוך לערכי הדמוקרטיה	.08	.82	-.16
9.	מועצת תלמידים והתנסויות המשטר הדמוקרטי מסייעות להצמיח מנהיגים בחברה	.18	.71	.17
4.	המורים הם שליטים והתלמידים הם הנשלטים	.11	-.15	.83
8.	התלמידים חייבים להישמע להוראות המורים	-.02	.45	.53

רמת העקיבות הפנימית של חלק זה נמצאה $\alpha = .59$ לזכויות תלמידים (פריטים 2, 5, 6). המתאם בין כל זוג פריטים בשני הסולמות הנשארים נמצא חיובי ומובהק ($\rho = .35, p < .001$) [פריטים 1, 9] לחינוך לדמוקרטיה ו- $p < .05, \rho = .10$ [פריטים 4, 8] לסמכות המורה).

ב. תרומת החברות במועצת תלמידים לקידום תחומי הצלחה

בחלק זה של השאלון התבקשו התלמידים לדרג את מידת הסכמתם לתרומת החברות במועצת תלמידים לתלמידים החברים בה בארבעה פריטים המתארים ארבעה תחומי הצלחה: 1. עלייה בהישגים הלימודיים; 2. שאיפות להצלחה בעתיד; 3. תרומה למקובלות החברתית; 4. עלייה במוטיבציה ללמידה. התלמידים התבקשו לדרג את מידת תרומה החברות במועצת תלמידים על סולם תשובות מסוג ליקרט בן שש דרגות: מ-1 (כלל לא) ועד 6 (במידה רבה מאוד). ככל שהערך גבוה יותר, כך עולה הערכת התרומה של החברות במועצת תלמידים לתלמידים הפעילים בה. מהימנות השאלון גבוהה ($\alpha = .87$).

הערכת ההישגים הלימודיים של התלמידים הפעילים במועצת התלמידים נמדדה לפי סולם בן ארבע דרגות: "בדרך כלל ממוצע ההישגים של התלמידים החברים במועצת התלמידים": טובים מאוד, טובים, בינוניים, נמוכים.

ג. תרומת החברות במועצת תלמידים לפיתוח כישורי מנהיגות וכישורים אישיים

בחלק זה של השאלון הוצגו תכונות/כישורים שפעילות במועצת תלמידים עשויה לפתח אותם בקרב פעיליה: 1. חשיבה יצירתית; 2. פיתוח עבודת צוות; 3. פיתוח כריזמה; 4. קבלת אחריות; 5. קבלת החלטות; 6. תקשורת בין-אישית; 7. ניהול משא ומתן; 8. הבעת עמדה; 9. שמירה על זכויות; 10. מעורבות בקהילה; 11. חיזוק הביטחון העצמי;

12. חשיבה ביקורתית. התלמידים התבקשו לסמן כל תכונה מתאימה לפי דעתם (בין אפס ל-12 תכונות).

ד. הרלוונטיות של מועצת התלמידים

בחלק זה של השאלון התבקשו התלמידים לדרג את מידת הסכמתם עם רלוונטיות מועצת תלמידים בשלושה היבטים: (1) שביעות רצון מפעילות המועצה ("האם אתה שבע רצון מפעילות מועצת תלמידים"); (2) הכרחיות הפעילות של מועצת תלמידים בבית הספר ("האם מועצת תלמידים הכרחית בבית הספר"); (3) עדכניות של מועצת תלמידים ("האם התלמידים מקבלים מידע במשך השנה על פעילות מועצת תלמידים"). המשתתפים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם עם כל היבט בסולם ליקרט בן ארבע דרגות: מ-1 (כלל לא) עד 4 (במידה רבה מאוד).

שאלון פרטים אישיים

שאלון זה נבנה לצורכי המחקר והוא כולל משתני רקע כלליים של התלמיד: מגדר, כיתה, ממוצע הישגים כללי (טובים מאוד, טובים, בינוניים, נמוכים), סוג תלמיד (פעיל במועצת תלמידים / לא פעיל).

הליך המחקר

את המחקר אישר המדען הראשי של משרד החינוך. השאלון המודפס הועבר ל-620 תלמידים מבתי ספר על-יסודיים בשעות הלימודים של בית הספר, מתוכם 600 תלמידים השיבו עליו במלואו (שיעור השבה – 97%).

ממצאים

תרומת מועצת תלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים

למענה על שאלת המחקר הראשונה בוצע ניתוח שונות מרובה (MANOVA) לבדיקת ההבדלים בין תפיסות תלמידים פעילים ותלמידים לא פעילים באשר להערכת מידת תרומת מועצות תלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים. נמצא אפקט ראשי מובהק לסוג התלמיד המעריך באשר להנחלת ערכים חברתיים בשלושת הנושאים ($F(3, 588) = 6.10, p = .000, \eta^2 = .03$). ניתוחי המשך מסוג ANOVA חד-כיוונית (לוח 3) העלו כי תלמידים פעילים מעריכים יותר במובהק ($F(3,590) = 4.94, p < .001$) את פעילות מועצת תלמידים כתורמת להנחלת ערכי דמוקרטיה ולקידום זכויות תלמידים בבית הספר בהשוואה לתלמידים לא פעילים. עם זאת, גודל האפקט קטן מאוד ($\eta^2 = .01$), כלומר על אף ההבדל המובהק, התרומה של מועצת התלמידים לזכויות התלמידים מוערכת כבינונית בלבד (תלמידים פעילים: $M = 3.42, SD = .56$; תלמידים בלתי פעילים: $M = 3.39, SD = .63$). כמו כן, גודל האפקט של ההבדלים בתרומה של מועצת התלמידים להנחלת ערכי דמוקרטיה קטן מאוד ($\eta^2 = .03$), כלומר על אף ההבדל המובהק, תלמידים פעילים מעריכים תרומה זו כבינונית ($M = 3.05, SD = .71$) ותלמידים בלתי פעילים מעריכים אותה כנמוכה עד בינונית ($M = 2.75, SD = .80$). תלמידים פעילים ובלתי פעילים כאחד ($\eta^2 = .00$) מעריכים את תרומתה של מועצת התלמידים לסמכות המורה

כנמוכה עד בינונית. לפיכך ההשערה הראשונה שלפיה תלמידים פעילים במועצת תלמידים ידווחו על מידה רבה יותר של תרומה של מועצת תלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים, בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים – אוששה.

לוח 3: ממוצעים*, סטיות תקן ותוצאות ניתוחי ANOVA וניתוחי POST-HOC מסוג Duncan של תפיסות תלמידים את תרומות מועצות התלמידים בהשוואה בין תלמידים פעילים לתלמידים לא פעילים

נושאים	פעילים (n=202)		בלתי פעילים (n=396)		F	df(3, 590)	SD	M	SD	M
	SD	M	SD	M						
זכויות התלמידים	.56	3.42	.63	3.29	4.94***					
ערכי דמוקרטיה	.71	3.05	.80	2.75	14.91***					
סמכות המורה	.75	2.57	.74	2.58	.12					

*** $p < .000$

*הערה: ממוצעי תחומי הפעילות נעים בין 1 ל-4. ככל שהערך גבוה יותר, כך התלמידים תומכים יותר בחשיבות הנושא החינוכי.

תרומת החברות במועצת תלמידים לקידום תחומי הצלחה ולהישגים לימודיים

למענה על שאלת המחקר השנייה בוצע ניתוח שונות מרובה (MANOVA) לבדיקת ההבדלים בין תפיסות תלמידים פעילים ותלמידים לא פעילים באשר להערכת מידת התרומה של החברות במועצת תלמידים לתלמידים הפעילים בה, בארבעת תחומי הצלחה שנבדקו. נמצא אפקט ראשי מובהק לסוג התלמיד המעריך באשר להערכת תרומת החברות במועצת תלמידים בארבעת התחומים ($F(3, 583) = 19.96, p = .000, \eta^2 = .12$). בלוח 4 מוצגים הממצאים מניתוחי ANOVA חד-כיוונית.

לוח 4: ממוצעים*, סטיות תקן ותוצאות ניתוחי ANOVA וניתוחי POST-HOC מסוג Duncan של תפיסות תלמידים את מועצות תלמידים כתורמות לפיתוח תחומי הצלחה בקרב תלמידים פעילים במועצות תלמידים בהשוואה בין תלמידים פעילים ללא פעילים

תרומת המועצה	פעילים (n=200)		בלתי פעילים (n=391)		F	df(3, 582)	SD	M	SD	M
	SD	M	SD	M						
לעלייה בהישגים	1.72	3.43	1.51	2.57	32.68***					
לשאיפות לעתיד	1.42	4.60	1.63	3.32	79.66***					
למקובלות חברתית	1.64	3.60	1.58	2.90	17.57***					
למוטיבציה ללמידה	1.65	3.78	1.65	2.95	27.40***					

*** $p < .000$

*הערה: ממוצעי תחומי הפעילות נעים בין 1 ל-6. ככל שהערך גבוה יותר, כך עולה מידת הערכה של מידת התרומה של החברות במועצת תלמידים.

מלוח 4 עולה כי תלמידים פעילים מעריכים כי החברות במועצת תלמידים תורמת לחבריה בכל ארבעת תחומי הצלחה במידה רבה (טווח הממוצעים 3.43-4.60) יותר מתלמידים שאינם פעילים (טווח הממוצעים 2.57-3.32). פערים אלו מובהקים, אך גודלי האפקט קטנים. יחסית לתחומים האחרים, הפער הגדול ביותר ($\eta^2 = .12$) נמצא בתרומה לשאיפות

לעתיד. ממצאים אלה תומכים בחלקה הראשון של ההשערה השנייה שלפיה תלמידים פעילים במועצת תלמידים ידווחו על מידה רבה יותר של תרומת החברות במועצת תלמידים לקידום תחומי הצלחה, בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים.

כדי להבין לעומק את התרומה של מועצות התלמידים לדעת תלמידים פעילים ולא פעילים, בוצע ניתוח שונות נוסף לארבע תרומות של המועצות לתלמידים הפעילים בה (סולם בן שש דרגות): לעלייה בהישגים, לשאיפות לעתיד, למקובלות חברתית ולמוטיבציה ללמידה, לפי שלושה מאפיינים של התלמידים שהשיבו על השאלון: סוג התלמיד (פעיל / אינו פעיל), מגדר (בנים / בנות) ורמת דתיות (דתי / מסורתי / חילוני). בלוח 5 מוצגים הממצאים מניתוח ANOVA תלת-כיוונית של ארבע התרומות, לפי מאפיינים אישיים: סוג תלמיד, מגדר ורמת דתיות.

לוח 5: ממוצעים, סטיות תקן ותוצאות ניתוח ANOVA (F, partial Eta²) וניתוחי POST-HOC מסוג Duncan של תפיסות תלמידים את מועצות תלמידים כתורמות לפיתוח תחומי הצלחה בקרב תלמידים פעילים במועצות תלמידים, בהשוואה בין תלמידים פעילים ללא פעילים, מגדר ורמת דתיות

אינטראקציות				אפקט עיקרי			סוג תלמיד אינו פעיל פעיל סה"כ														
פעילות, מגדר ודת	מגדר ודת	פעילות ודת	פעילות ומגדר	רמת דתיות	מגדר	פעילות במועצת תלמידים	רמת			פעיל			אינו פעיל			רמת	מגדר דתיות	תורמת המועצה לעלייה בהישגים			
							SD	M	N	SD	M	N	SD	M	N						
(df=2,577) Par. Eta ²	(df=2,577) Par. Eta ²	(df=2,577) Par. Eta ²	(df=2,577) Par. Eta ²	(df=2,577) Par. Eta ²	(df=2,577) Par. Eta ²	(df=2,577) Par. Eta ²	3.53	6.07	22.91	1.58	2.52	64	1.43	2.46	28	1.72	2.56	36	1.58	2.52	64
1.40	0.34	0.23	7.30	*	*	***				1.55	2.93	67	1.27	3.12	17	1.64	2.86	50	1.55	2.93	67
0.01	0.00	0.00	0.01	0.01	0.01	0.04				1.69	2.61	67	2.04	3.17	18	1.51	2.41	49	1.69	2.61	67
										1.61	2.69	198	1.60	2.84	63	1.62	2.61	135	1.61	2.69	198
										1.53	2.63	132	1.81	3.48	44	1.16	2.20	88	1.53	2.63	132
										1.69	3.02	161	1.73	3.79	52	1.54	2.65	109	1.69	3.02	161
										1.65	3.23	98	1.58	3.77	40	1.61	2.86	58	1.65	3.23	98
										1.64	2.94	391	1.71	3.68	136	1.45	2.55	255	1.64	2.94	391
										1.54	2.59	196	1.73	3.08	72	1.35	2.31	124	1.54	2.59	196
										1.65	2.99	228	1.65	3.62	69	1.57	2.72	159	1.65	2.99	228
										1.69	2.98	165	1.74	3.59	58	1.57	2.65	107	1.69	2.98	165
										1.63	2.86	589	1.72	3.42	199	1.51	2.57	390	1.63	2.86	589
0.26	0.31	0.04	0.56	0.23	11.21	69.13				1.85	3.45	64	1.70	4.00	28	1.87	3.03	36	1.85	3.45	64
										1.65	3.51	67	1.45	4.29	17	1.64	3.24	50	1.65	3.51	67
0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	0.11				1.79	3.31	67	1.71	4.28	18	1.71	2.96	49	1.79	3.31	67
										1.76	3.42	198	1.62	4.16	63	1.72	3.08	135	1.76	3.42	198
										1.51	3.89	132	1.19	4.82	44	1.44	3.42	88	1.51	3.89	132
										1.67	3.86	161	1.38	4.79	52	1.62	3.42	109	1.67	3.86	161
										1.62	4.04	98	1.25	4.78	40	1.67	3.53	58	1.62	4.04	98
										1.60	3.92	391	1.27	4.79	136	1.57	3.45	255	1.60	3.92	391
										1.64	3.74	196	1.45	4.50	72	1.58	3.31	124	1.64	3.74	196
										1.67	3.76	228	1.40	4.67	69	1.62	3.36	159	1.67	3.76	228
										1.73	3.75	165	1.41	4.62	58	1.70	3.27	107	1.73	3.75	165
										1.67	3.75	589	1.42	4.59	199	1.63	3.32	390	1.67	3.75	589
0.54	0.08	0.25	1.12	1.07	10.47	16.22				1.68	3.09	64	1.64	3.21	28	1.72	3.00	36	1.68	3.09	64
										1.46	2.70	67	1.35	2.94	17	1.50	2.62	50	1.46	2.70	67

אינטראקציות				אפקט עיקרי			סוג תלמיד אינו פעיל פעיל סה"כ									תרומת המועצה	
פעילות, מגדר ודת	מגדר ודת	פעילות ודת	פעילות ומגדר	רמת דתיות	מגדר	פעילות במועצת תלמידים	רמת			פעיל			אינו פעיל			מגדר דתיות	רמת
							SD	M	N	SD	M	N	SD	M	N		
							1.71	2.69	67	1.99	3.28	18	1.56	2.47	49	חילוני	
							1.62	2.82	198	1.66	3.16	63	1.58	2.67	135	סה"כ	
							1.53	3.36	132	1.58	3.95	44	1.42	3.07	88	דת	
							1.67	3.20	161	1.63	3.67	52	1.65	2.97	109	מסורתי	
							1.66	3.33	98	1.60	3.75	40	1.64	3.03	58	חילוני	
							1.62	3.29	391	1.60	3.79	136	1.57	3.02	255	סה"כ	
							1.58	3.28	196	1.64	3.67	72	1.51	3.05	124	סה"כ דתי	
							1.62	3.05	228	1.59	3.49	69	1.61	2.86	159	מסורתי	
							1.70	3.07	165	1.73	3.60	58	1.62	2.78	107	חילוני	
							1.63	3.13	589	1.64	3.59	199	1.58	2.90	390	סה"כ	
0.84	0.42	0.91	1.34	3.37	2.03	25.68	1.78	2.97	64	1.72	3.07	28	1.85	2.89	36	דתי	לנוטיביות בן כלמדיה
				*		***	1.64	3.21	67	1.12	4.00	17	1.71	2.94	50	מסורתי	
0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.04	1.85	3.07	67	2.07	3.50	18	1.75	2.92	49	חילוני	
							1.75	3.09	198	1.71	3.44	63	1.75	2.92	135	סה"כ	
							1.52	3.00	132	1.64	3.55	44	1.39	2.73	88	דת	
							1.72	3.40	161	1.69	3.98	52	1.68	3.13	109	מסורתי	
							1.69	3.52	98	1.39	4.25	40	1.70	3.02	58	חילוני	
							1.66	3.30	391	1.60	3.92	136	1.59	2.96	255	סה"כ	
							1.60	2.99	196	1.67	3.36	72	1.53	2.77	124	סה"כ דתי	
							1.70	3.35	228	1.56	3.99	69	1.68	3.07	159	מסורתי	
							1.76	3.34	165	1.65	4.02	58	1.72	2.97	107	חילוני	
							1.69	3.23	589	1.65	3.77	199	1.65	2.95	390	סה"כ	

טווח 1 – 6 (1 – כלל לא תורמת; 6 – תורמת במידה רבה)

* $p < .05$; ** $p < .00$; *** $p < .000$

תרומת מועצת התלמידים לעלייה בהישגים: מלוח 5 עולה כי קיימת אינטראקציה מובהקת בין סוג תלמיד למגדר ($F(df=1,577) = 7.30, p = .012$); בקרב תלמידים פעילים, בנות ($M = 3.68, SD = 1.71$) מעריכות את תרומת מועצת התלמידים לעלייה בהישגים יותר מבנים ($M = 2.84, SD = 1.60$). עוד עולה מגמה שלפיה בקרב בנים ובנות הפעילים במועצות התלמידים, הערכת התרומה של מועצת התלמידים לעלייה בהישגים היא הנמוכה ביותר בקרב בניים דתיים ($M = 2.46, SD = 1.43$) ובנות דתיות ($M = 3.68, SD = 1.71$) בהשוואה למסורתיים ולחילוניים.

תרומת מועצת התלמידים לשאיפות בעתיד: מלוח 5 עולה כי קיים הבדל מובהק בין בניים לבנות ($F(df=1,577) = 11.21, p = .019$); תלמידות פעילות ($M = 4.79, SD = 1.27$) מעריכות את תרומת מועצת התלמידים לשאיפות בעתיד כגבוהה יותר מבנים ($M = 4.16, SD = 1.62$). מגמה דומה עולה בקרב תלמידים שאינם פעילים (בנות: $M = 3.45, SD = 1.57$; בניים: $M = 3.08, SD = 1.72$).

תרומת מועצת התלמידים למקובלות חברתית: תמונה דומה עולה גם בתרומה זו; מלוח 5 עולה כי קיים הבדל מובהק בין בניים לבנות ($F(df=1,577) = 10.47, p = .018$); תלמידות פעילות ($M = 3.79, SD = 1.60$) מעריכות את תרומת מועצת התלמידים למקובלות חברתית כגבוהה יותר מתלמידים בניים פעילים ($M = 3.16, SD = 1.60$). מגמה דומה עולה בקרב תלמידים שאינם פעילים (בנות: $M = 3.02, SD = 1.57$; בניים: $M = 2.67, SD = 1.58$).
תרומת מועצת התלמידים למוטיבציה ללמידה: תמונה דומה אך לא מובהקת נמצאה בקרב תלמידים פעילים בלבד; תלמידות פעילות ($M = 3.92, SD = 1.60$) מעריכות את תרומת מועצת התלמידים למוטיבציה ללמידה כגבוהה יותר מבנים פעילים ($M = 3.44, SD = 1.71$). אולם נמצא הבדל מובהק בהערכת תרומה זו לפי רמת דתיות ($F(df=1,577) = 3.37, p = .012$); בניים דתיים ($M = 3.07, SD = 1.72$) מעריכים ברמה הנמוכה ביותר את תרומת המועצה למוטיבציה ללמידה, ואילו ההערכה הגבוהה ביותר היא של הבנות החילוניות ($M = 4.02, SD = 1.65$).

לסיכום, רמת ההערכה של ארבע תרומות המועצה גבוהה בעיקר אצל בנות חילוניות ופחות אצל בניים דתיים.

בהמשך להשערה השנייה שוער כי הישגיהם הלימודיים של התלמידים הפעילים יהיו גבוהים יותר בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים. מלוח 1 עולה כי קיים קשר מובהק בין ההערכה של רמת ההישגים של התלמידים הפעילים במועצת התלמידים ובין פעילות במועצת התלמידים ($\chi^2 = 30.92, p < .000$); שיעור גבוה ביותר מבין התלמידים העריכו כי הישגי התלמידים הפעילים הם טובים (בלתי פעילים: 53.1%, פעילים: 55.5%) או טובים מאוד (בלתי פעילים: 15%, פעילים: 30%). שיעור התלמידים שהעריכו כי תלמידים הפעילים במועצות התלמידים הם בעלי הישגים בינוניים או נמוכים – יותר מכפול בקרב התלמידים הבלתי פעילים בהשוואה לפעילים. לפיכך אושש חלקה השני של השערת המחקר השנייה.

תרומת החברות במועצת תלמידים לפיתוח כישורי מנהיגות וכישורים אישיותיים

לצורך מענה על שאלת המחקר השלישית, בשלב הראשון נספרו מספר ההופעות של כישורי המנהיגות והכישורים האישיותיים המתפתחים מהחברות במועצת תלמידים על פי תפיסת התלמידים. מתוך 12 הכישורים שהוצגו בשאלון עלה כי בממוצע התלמידים דירגו חמישה כישורים שונים המתפתחים לאחר חברות במועצת תלמידים ($M = 5.19, SD = 3.14$). השוואה בין תלמידים פעילים ובלתי פעילים העלתה כי קיימים ביניהם הבדלים מובהקים ($t(598) = 6.42, p = .000$); תלמידים פעילים ($M = 6.31, SD = 3.04$) ציינו בממוצע מעל שישה כישורים המתפתחים לאחר חברות במועצת תלמידים, יותר מהתלמידים שאינם פעילים ($M = 4.62, SD = 3.03$), שצינו בממוצע בין ארבעה לחמישה כישורים.

בשלב השני נותחו אחוזי התלמידים שצינו כל אחד מהכישורים שעשויה לתרום להם החברות במועצת תלמידים. נמצא כי מעל מחצית מהתלמידים ציינו את הכישורים האלה: עבודת צוות, חשיבה יצירתית, קבלת החלטות, תקשורת בין-אישית וקבלת אחריות. נוסף על כך, כשליש מהתלמידים ציינו כישורים שמתפתחים לאחר חברות

במועצת תלמידים: כריזמה, חשיבה ביקורתית, הבעת עמדה, תקשורת בין-אישית, ביטחון עצמי ומעורבות בקהילה.

נמצאו הבדלים מובהקים בין תלמידים פעילים ובלתי פעילים בדירוג הכישורים המתפתחים בהשפעת החברות במועצת תלמידים. נמצא כי אחוז התלמידים הפעילים גבוה יותר מאחוז התלמידים הלא פעילים שהעריכו כי החברות במועצת תלמידים מפתחת את מרבית הכישורים השונים שהוצגו בשאלון, פרט לחשיבה ביקורתית, כריזמה ושמירה על זכויות. באשר לכישורים אלו, אחוז המדרגים משתי הקבוצות היה נמוך יחסית. בלוח 6 מוצגים כישורי המנהיגות והכישורים האישיותיים המתפתחים לאחר חברות במועצת תלמידים על פי הערכת תלמידים פעילים ובלתי פעילים.

לוח 6: שכיחות באחוזים, דירוג ומבחן χ^2 של תפיסות תלמידים את מועצות תלמידים כתורמות לפיתוח כישורי מנהיגות וכישורים אישיותיים בקרב תלמידים פעילים במועצות תלמידים, בהשוואה בין תלמידים פעילים ללא פעילים

$\chi^2_{(6)}$	כלל המדגם (N=598)		בלתי פעילים (n=396)		פעילים (n=202)	
	%	%	דירוג	%	דירוג	
12.13***	75	71	1	84	1	עבודת צוות
23.06***	58	52	3	72	3	קבלת החלטות
.53	39	38	7	41	8	שמירה על זכויות
26.65***	63	55	2	77	2	חשיבה יצירתית
39.99***	53	44	4	71	4	תקשורת בין-אישית
7.94**	30	27	10	38	9	מעורבות בקהילה
.28	33	33	8	35	10	כריזמה
8.09**	44	40	6	52	6	ניהול משא ומתן
13.00***	24	20	12	33	11	העלאת הביטחון העצמי
27.40***	48	41	5	64	5	קבלת אחריות
17.02***	32	27	9	43	7	הבעת עמדה
1.31	22	21	11	25	12	חשיבה ביקורתית

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

מלוח 6 עולה כי בקרב שני סוגי התלמידים, החברות במועצת תלמידים נתפסת בראש ובראשונה כמפתחת בקרב חבריה כישורים של עבודת צוות, חשיבה יצירתית, קבלת החלטות, תקשורת בין-אישית וקבלת אחריות. על אף הדמיון בדירוג הכישורים – שיעור התלמידים הפעילים שדרגו כל כישור גבוה ברמה סטטיסטית מובהקת משיעור התלמידים שאינם פעילים.

עוד נמצא כי השיעורים הנמוכים ביותר בקרב שני סוגי התלמידים דירגו את פיתוח חשיבה ביקורתית והעלאת הביטחון העצמי ככישורים שהחברות במועצת תלמידים עשויה לפתח. הממצאים משני שלבי הניתוח מאששים את ההשערה השלישית שלפיה תלמידים פעילים במועצת תלמידים ידווחו על מידה רבה יותר של תרומת החברות במועצת תלמידים לפיתוח כישורי מנהיגות וכישורים אישיותיים, בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים.

הרלוונטיות של מועצת תלמידים

למענה על שאלת המחקר הרביעית, בוצע ניתוח שונות (MANOVA) מרובה לבדיקת ההבדלים בין תפיסות תלמידים פעילים ותלמידים לא פעילים באשר להערכת הרלוונטיות של מועצת תלמידים בשלושת ההיבטים שנבדקו. נמצא אפקט ראשי מובהק לסוג התלמיד באשר להערכת מועצת תלמידים בשלושת ההיבטים ($F(3, 586) = 50.03, p = .000, \eta^2 = .20$). ניתוחי המשך מסוג ANOVA חד-כיוונית בוצעו כדי לבדוק את מקור השונות בין תלמידים פעילים ובלתי פעילים בכל היבט. הממצאים מוצגים בלוח 7.

לוח 7: ממוצעים*, סטיות תקן ותוצאות ניתוחי ANOVA וניתוחי POST-HOC מסוג Duncan של מידת הרלוונטיות של מועצת תלמידים בהשוואה בין תלמידים פעילים לתלמידים לא פעילים

	בלתי פעילים (n=395)		פעילים (n=201)		פריטים
	ANOVA	SD	M	SD	
η^2					
.19	138.29***	.97	2.11	.95	3.14
.10	62.72***	.98	2.72	.84	3.41
.11	71.38***	.93	2.27	.90	2.97

*** $p < .001$

* הערה: ממוצעי תחומי הפעילות נעים בין 1 ל-4. ככל שהערך גבוה יותר, כך פעילות מועצת תלמידים מוערכת יותר.

מלוח 7 עולה כי תלמידים פעילים מעריכים את מועצת התלמידים כרלוונטית ובעלת משמעות במידה חיובית יותר בכל שלושת ההיבטים, בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים. תלמידים הפעילים במועצת התלמידים הביעו **שביעות רצון** גבוהה יחסית ($M = 3.14, SD = .95$) בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים ($M = 2.11, SD = .97$); הפער ביניהם מובהק וגודל האפקט בינוני ($F(3, 588) = 138.29, p = .000, \eta^2 = .19$). תלמידים הפעילים במועצת התלמידים הסכימו כי מועצת התלמידים **הכרחית** בבית הספר ($M = 3.41, SD = .84$) בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים ($M = 2.72, SD = .98$); הפער ביניהם מובהק אך גודל האפקט קטן ($F(3, 588) = 62.72, p = .000, \eta^2 = .10$). עוד נמצא כי תלמידים הפעילים במועצת התלמידים הסכימו שתלמידי בית הספר **מעודכנים** ומקבלים מידע במשך השנה על פעילות מועצת התלמידים ($M = 2.97, SD = .90$) בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים ($M = 2.27, SD = .93$); הפער ביניהם מובהק אך גודל האפקט קטן ($F(3, 588) = 71.38, p = .000, \eta^2 = .11$). לפיכך ההשערה הרביעית שלפיה תלמידים פעילים ידווחו על רלוונטיות גבוהה יותר של מועצת התלמידים, בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים – אוששה.

דיון

המחקר הנוכחי הוא חלק ממחקר מקיף על מועצות תלמידים (כלפון, 2012). מטרתו הייתה לבחון הבדלים בין תלמידים פעילים במועצות תלמידים ובין תלמידים שאינם פעילים בעניין תפיסתם את הערכת פעילות מועצת התלמידים בבית הספר בארבעה תחומים: 1. תרומת מועצת תלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים; 2. תרומת

החברות במועצת התלמידים לקידום תחומי הצלחה; 3. תרומת החברות במועצת התלמידים לפיתוח כישורי מנהיגות וכישורים אישיותיים; 4. תפיסת הרלוונטיות של מועצת תלמידים.

תרומת החברות במועצת התלמידים

ההשערה הראשונה אוששה; נמצא כי תלמידים פעילים במועצת תלמידים מעריכים במידה רבה יותר את מעורבות מועצת התלמידים בבית הספר כתורמת לחינוך לדמוקרטיה ולקידום זכויות התלמידים, בהשוואה לתלמידים שאינם פעילים. עוד נמצא, בהתאם להשערה השנייה, שתלמידים פעילים מעריכים יותר את מעורבותם במועצת תלמידים כתורמת לקידום הצלחותיהם בתחום האישי, בתחום הלימודי ובתחום החברתי, ובהלימה להשערה השלישית – הם גם מעריכים את מעורבותם כתורמת לפיתוח כישורים מגוונים. כישורים אלה כוללים בין השאר עבודת צוות, קבלת החלטות, חשיבה יצירתית, הבעת עמדה ותקשורת בין-אישית. כמו כן הם רואים במועצת תלמידים רלוונטית והכרחית להווי החינוכית בבית הספר, כפי שאושש בהשערה הרביעית. עם זה חשוב להוסיף כי התלמידים הפעילים במועצות התלמידים עצמם תולים בחברות במועצות התלמידים תרומה בינונית עד גבוהה בלבד.

ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקרים קודמים שבהם נמצא כי מעורבות תלמידים במועצת תלמידים תורמת לפיתוח מיומנויות וכישורים חברתיים בקרבם (טימן, 2003; Yates, 2003; Priscilla, 2000; Marriott, 2004; Griebler & Nowak, 2012; Cross et al., 2014; Griebler & Nowak, 2012; Halfon) שלהם (& Romi, 2019a; San Antonio, 2008; Yates, 2003).

הממצאים בספרות המחקר בעניין הקשרים שבין מעורבות במועצת תלמידים להישגים לימודיים אינם אחידים; במחקרים אחדים נמצא כי מעורבות תלמידים במועצות תלמידים מחזקת בקרב פעיליה את המוטיבציה ללמידה ואף תורמת להעלאת רמת הישגיהם בלימודים (לדוגמה טימן, 2003), ולעומת זאת, במחקרים אחרים לא נמצא קשר בין מעורבות במועצת התלמידים לרמת הישגים גבוהה של תלמידים הפעילים במועצה (לדוגמה San Antonio, 2008). במחקר הנוכחי נמצא כי המשתנה 'הישגים לימודיים' אכן מבחין בין תלמידים פעילים במועצות התלמידים ובין התלמידים שאינם פעילים במועצות אלו. לפיכך במחקר המשך ראוי לבחון את הקשר שבין 'הישגים לימודיים' ליפעילות במועצת התלמידים ואף את כיוון ההשפעה שבין שני משתנים אלו, כלומר האם וכיצד רמת ההישגים הלימודיים משפיעה על הפעילות במועצת התלמידים (למשל נכונות לפעילות, תכיפות הפעילות, בחירה בתחומי פעילות ועוד), או האם הפעילות במועצת התלמידים תורמת להישגים לימודיים יותר (נכונות להשקיע יותר מאמץ בלימודים, רצון להצליח ביותר תחומים אקדמיים וחברתיים ועוד). עוד ייתכן כי הישגים לימודיים מְמַתְּנִים את הקשר שבין הפעילות במועצת התלמידים לשאר המשתנים התלויים – או שקשר זה מְמַתְּן במשתני רקע אישיים אחרים של התלמידים. אפשר גם לבחון את ההבדלים בין שתי הקבוצות בפקוח סטטיסטי על ההישגים הלימודיים של התלמידים.

אפשר להסביר את הממצאים בכך שהתלמידים המעורבים בעשייה של מועצות התלמידים, חווים את פעילותן כחיובית וכתורמת יותר מתפיסת הפעילות בעיני תלמידים שאינם פעילים בהן (אם כי הפעילים אינם מעריכים את תרומתן כגבוהה מאוד). ייתכן

שעצם המעורבות של התלמידים הפעילים מאפשרת להם להתנסות בפעילויות חינוכיות, לרכוש מיומנויות חברתיות ולטפח כישורים מנהיגותיים של קבלת אחריות, הבעת עמדה ועשייה אקטיביסטית, זאת מתוך ניגוד לפסיביות של אלה שאינם חברים במועצות תלמידים, אף שתלמידים אלו עשויים להיות פעילים במסגרות אחרות (כלפון, 2014). יתר על כן, יש להניח כי התלמידים הפעילים חווים חוויות חיוביות של הצלחה ושל העצמה אישית שבתורן תורמות לחיזוק המוטיבציה לעשייה חברתית אקטיביסטית, מתוך תחושה שהמבוגרים והתלמידים גם יחד סומכים עליו ומאמינים בהם (San Antonio, 2008). חוויות חיוביות מסוג זה עשויות לתרום לחיזוק תחושת השייכות של התלמידים לבית הספר, לערכיו ולעקרונותיו (כלפון, 2012; Mager & Nowak, 2012; Kaba, 2001) ולחיזוק הטמעת הגישה החינוכית של בית הספר בקרב התלמידים.

הנחה זו מקבלת משנה תוקף ממחקרים קודמים, שבהם עלה כי מעורבות של תלמידים במועצת תלמידים עשויה לקדם תחומים רבים (כלפון, 2017; Griebler; Cross et al., 2014; Nowak, 2012), כגון העצמת תלמידים (Kaba, 2001; Mager & Nowak, 2012), הגברה של תחושת האמון הכללי שהם חשים בבית ספרם (San Antonio, 2008), הגברת זיקתם לבית הספר (Kaba, 2001; Mager & Nowak, 2012), העלאת רמת המחויבות האישית שלהם לבית הספר (Griebler & Nowak, 2012) והגברת תחושת האחריות שלהם (Barenholtz, 2005), הטמעת ערכים דמוקרטיים ואזרחות פעילה (Cross et al., 2014; Griebler & Nowak, 2012; Halfon & Romi, 2019a; San Antonio, 2008; Cross et al., 2014; Griebler & Nowak, 2012).

אולם ניתוח התרומות של מועצות התלמידים (לעלייה בהישגים, לשאיפות לעתיד, למקובלות חברתית ולמוטיבציה ללמידה), העלה כי הן תורמות יותר לבנות חילוניות יותר מלבנים דתיים. ייתכן שבקרב תלמידים במגזר הדתי, ובעיקר בקרב הבנים, הצלחות נקשרות לרכיבים עם אופי דתי, כגון למידה לשם שמיים, שמירה על ערכים כחלק מהמסגרת הרחבה של קיום מצוות, ולכן תלמידים דתיים מעריכים פחות את תרומותיה של מועצת התלמידים לקידום. ממצאים אלו תואמים מחקרים אחרים שהתמקדו בפעילויות של בני נוער בארגונים בלתי פורמליים. במחקרים אלה הוכח כי בכל סוגי האוכלוסיות, בנות מעניקות חשיבות רבה יותר לפעילויות בעלות אוריינטציה חברתית בהשוואה לבנים (הראל-פיש, 2015; טימן, 2003; כהן, 2008; נאסר-אבו אלהיגיא והיוש, 2018; Brown, Lipsig-Mumme, & Zajdow, 2003). זאת ועוד, נמצא יחס הפוך בין מידת הדתיות של המתבגר ובין המשקל שהוא העניק למעורבות בני נוער בתנועות נוער (כהן, 2008). בדומה למחקר הנוכחי, ככל שהמתבגרים מגדירים עצמם כחילוניים יותר (בהשוואה למסורתיים ולדתיים), כך עולה המשקל המיוחס למעורבות חברתית (ובכללה תנועות נוער ומועצות תלמידים) והערך הנקשר לתרומתן עבור המתבגר הפעיל בהם גבוה יותר.

יתר על כן, גם חלקה השני של ההשערה השנייה אושש, ולפיו תלמידים הפעילים במועצות התלמידים מעריכים את ההישגים הלימודיים יותר מתלמידים שאינם פעילים. ממצא זה עולה המסקנה כי יש קשר בין רמת ההישגים הלימודיים לפעילות במועצת התלמידים, אך כיוון הקשר אינו ברור. כלומר מן הראוי לבחון במחקר המשך האם תלמידים עם הישגים גבוהים בוחרים גם להשתתף במועצות תלמידים, או האם להשתתפות במועצות התלמידים השפעה ישירה או עקיפה על ההישגים הלימודיים של התלמידים הפעילים בה.

חשוב להדגיש שממצאי המחקר עולה כי כיוון ההבדלים בין תלמידים הפעילים במועצות התלמידים לתלמידים לא פעילים – עקבי בכל המדדים שנבדקו, ולכן על אף גודלי האפקט הנמוכים יש מקום להניח כי הממצאים ראויים להכללה מעבר למדגם המחקר.

ההשתמעות החינוכית לתפקידי היועץ החינוכי, היא הכרה בחשיבות של מעורבות מועצות תלמידים בבתי ספר ככלי לקידום תחומים רבים בבית הספר: הגברת תחושת השייכות לבית הספר, קידום האקלים המיטבי ופיתוח מיומנויות חברתיות וכישורים אישיותיים של תלמידים. רצוי כי יועצים יפעלו להרחבת ההזדמנויות והמסגרות החינוכיות שבהן תלמידים עשויים ליטול חלק בבית הספר, ליצור קבוצות ותוכניות שבהן תלמידים יוכלו להיות פעילים ולחוות מעורבות והשפעה על חיי היום-יום בבית הספר. יתר על כן, מעורבות זאת עשויה לתרום לצמצום התנהגויות בסיכון והתנהגויות אנטי-חברתיות בקרב כלל התלמידים ובקרב אוכלוסיות במצבי סיכון (בנבנישתי ואחרים, 2008).

נוסף על הממצאים שהוצגו לעיל, בחלק מהמשתנים לא נמצאו הבדלים בין תלמידים הפעילים במועצות תלמידים ותלמידים שאינם פעילים. כלל התלמידים העריכו את תרומתה של מועצת התלמידים לסמכות המורה כנמוכה עד בינונית בלבד, כפי שראוי להניח מעצם ההגדרה האוטונומית של מועצת התלמידים, שבה הסמכות והאחריות מוטלות על התלמידים. ההשתמעות החינוכית העולה מכך היא רבת משמעות לעניין נושא מעורבות התלמידים בבית הספר ככלל. נראה כי גם בפעמים שבהן ניתנת לתלמידים ה"במה" להיות מעורב ולהשפיע, הם עדיין שומרים על המסגרת המשמעתית של "מורה – תלמיד" ולמעשה, סמכותו של המורה איננה נפגעת.

זכויות תלמידים נבחנו במחקר משני היבטים: 1. בפרק שעסק בתרומתה של מועצת התלמידים לחינוך לדמוקרטיה ולזכויות תלמידים, שבו נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות; 2. בפרק שעסק בתרומת הפעילות המועצות לפיתוח כישורים אישיותיים, שבו לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות. ייתכן שתלמידים רואים במועצת התלמידים גוף שתורם בעיקר לקידום זכויות תלמידים ברמה הבית ספרית ופחות מקדם זכויות תלמידים ברמת הפרט.

לא נמצאו הבדלים בין שתי הקבוצות בתפיסת המשתתפים את תרומת הפעילות במועצות התלמידים לפיתוח שני כישורים אישיותיים: פיתוח חשיבה ביקורתית וטיפול כריזמה, שדורגו ברמה נמוכה. ייתכן שהתלמידים תופסים את פיתוח החשיבה הביקורתית כשייך לתחום הלימודי ופחות לתחום הבלתי פורמלי. ייתכן גם ש'כריזמה' נתפסת כיכולת מולדת ופחות כיכולת העשויה להתפתח לאחר פעילויות חברתיות, כגון השתתפות במועצת תלמידים.

למחקר זה מגבלות שמהן נגזרות המלצות למחקרי המשך:

1. במחקר הנוכחי לא נלקחו בחשבון משתנים אחרים העשויים לתרום להבנת התוצאות, כגון מגדר (למעט בהשערה 2), גיל התלמידים, מעורבות במסגרות אחרות ודימוי עצמי. לפיכך מומלץ לבצע מחקרי המשך שבהם ייבחנו משתנים אלו ואחרים מתוך השוואה בין תלמידים פעילים ושאינם פעילים במועצות התלמידים.
2. במחקר זה נבחנו תפיסות תלמידים את פעילות מועצת התלמידים. לא נבחנו תפיסות של אוכלוסיות אחרות העשויות להרחיב את התמונה שהתקבלה במחקר, כגון

מנהלים, מחנכי כיתות, מורים מקצועיים, רכזי מקצוע, רכזי שכבה, רכזי חינוך חברתי, יועצים חינוכיים ורכזי מועצות תלמידים.

3. מוצע לבחון את כיוון הקשר שבין הישגים לימודיים לפעילות במועצת התלמידים, למשל באמצעות ביסוס סדר הזמנים שבין איסוף נתוני הישגים לאיסוף נתונים ביחס לפעילות במועצת התלמידים. לדוגמה, למשל – נתוני הישגים בסוף כיתה י'; בכיתה י"א – נתוני הישגים ונתוני פעילות במועצה. מערך מחקר זה יאפשר לבחון באיזו מידה ההישגים (שנאספו בסוף כיתה י') משפיעים על הפעילות (בכיתה י"א) ועל ההישגים בסוף השנה. כמו כן השוואת הנתונים של הפעילות במועצות במהלך השנה להישגים בסוף השנה בכיתה י"א יאפשרו לבחון את השפעת הפעילות במועצה על ההישגים. השוואות אלו יתרמו לקביעת כיוון הקשר וההשפעה.

4. חלק מהמשתנים שנמדדו קשורים ישירות להשתתפות במועצת התלמידים (לדוגמה, פיתוח של כישורי מנהיגות, קידום הצלחה), ולפיכך ההשוואה בין שתי הקבוצות עלולה להיות מוטה, כיוון שהבסיס להתייחסות התלמידים למשתנים השונים אינו אחיד.

לסיכום, המחקר הנוכחי מעורר את סוגיית מעורבות תלמידים בבתי ספר באמצעות פעילות של מועצות, ככלי לקידום אקלים מיטבי ולפיתוח כישורים אישיותיים של התלמידים הפעילים. מועצות תלמידים המעורבות בדרכים למיניהן בבית הספר, משמשות גוף חינוכי, בעל יכולת השפעה רחבה הרבה מעבר לדרך שבה הוא נתפס.

אומנם ממצאי המחקר הנוכחי עוסקים בחקר של מועצות תלמידים, ואולם הם מעוררים את שאלת התרומה של מעורבות תלמידים במסגרות אחרות בבית הספר וההשפעה הרחבה שעשויה להיות גם לכך. למעשה ממצאי מחקר זה עשויים לשמש דוגמה לשאלה רחבה של מידת השפעתן של פעילויות בלתי פורמליות המתקיימות בבתי ספר, על קידום הטמעת ערכים בקרב תלמידים, על פיתוח כישורים אישיותיים ומיומנויות חברתיות ורגשיות של תלמידים ועל קידום אקלים בית ספרי מיטבי. ממצאי המחקר מעלים את הצורך להרחיב את המחקר בנושא זה, לנסות ולהבין את הרציונל החינוכי העומד בבסיס קיום פעילויות בלתי פורמליות בבתי ספר המאפשרות מעורבותם של תלמידים, והבנת הייחודיות של כל אחת מהמסגרות כתורמת לאקלים חברתי ולימודי מיטבי.

רשימת מקורות

אבגר, ע' (2016). **השתתפות ילדים ובני נוער בהליכי קבלת החלטות וקביעת מדיניות**. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע. אוחר מתוך

https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/ca5bd3de-e662-e611-80df-00155d010ede/2_ca5bd3de-e662-e611-80df-00155d010ede_11_9577.pdf

בנבנישתי, ר', אסטור, ר"א וחורי-כסאברי, מ' (2008). מניעת אלימות והתמודדות עמה במערכת החינוך – הצעה למדיניות (נייר עמדה). **דפים**, 46, 93-114.

הכהן, א' ורון, מ' (2011). הקשר בין איכות החיים הבית-ספרית לבין הכישורים החברתיים של תלמידים בשכבות גיל שונות ובזרמים חינוכיים שונים. **דפים**, 52, 105-136.

הראל-פיש, י', וולש, ס' ושטיינמץ, נ' (2015). **נוער דתי בישראל: דפוסי שימוש והתייחסות לחומרים ממכרים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי (החמ"ד): סיכום ממצאי מחקר הארצי (2014)** : ניתוח מגמות בין השנים 2014-1994 והשוואה עם תלמידי החינוך הממלכתי. רמת-גן : אוניברסיטת בר-אילן.

טימן, א' (2003). **תפקוד מועצת התלמידים הבית ספרית בעיני התלמידים ובעיני ההנהלה** (עבודת מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

יונה, ג' ושילד, ג' (עורכות). (1993). **מועצת תלמידים: מעמד מועצות תלמידים ומעורבותן בחיי בית הספר**. ירושלים: מחלקת הפרסומים, משרד החינוך והתרבות.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פי וואזן-סיקרונ, לי (2002). **תכנית ההכשרה למועצות התלמידים והנוער הרשותיות: מחקר הערכה**. ירושלים: גוינט – מכון ברוקדייל.

כהן, א"ה (2008). **זהות יהודית, ערכים ופנאי: עולמם של תלמידים ותלמידות ישראלים בבתי ספר תיכוניים ממלכתיים**. תל-אביב: מרכז קלמן.

כלפון, א' (2012). **מועצות תלמידים בבתי-ספר תיכוניים ממלכתיים וממלכתיים דתיים: בניית טיפולוגיה, זיהוי מאפיינים ובדיקת השפעה בתחומי אקלים בית-ספרי, חינוך לדמוקרטיה, זכויות תלמידים, התנדבות בקהילה ומנהיגות תלמידים** (עבודת דוקטור). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

כלפון, א' (2017). **מעורבות של מועצות תלמידים בפעילויות בבתי ספר על-יסודיים**. שאנן, כג, 127-145.

מגן, צ' (2011). **בני נוער, אושר ומחויבות מעבר לעצמי**. בתוך מ' גרומב, צ' מגן, ר' סטויצקי, לי ארנון וע"ד דרור (עורכים), **מישהו להתנדב אתו: התנדבות ובני נוער מתנדבים במאה ה-21** (עמ' 47-65). כפר-סבא: נדב ספרים.

משרד החינוך. (1978). **חוזר מנכ"ל: חוזר מיוחד א'**. ירושלים: המחבר.

משרד החינוך. (1999). **7.14-1 הקמת מועצות תלמידים ונוער**. **חוזר המנהל הכללי: הודעות ומידע, תשס"ג, 3, 20**.

משרד החינוך. (2000). **חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000**. אוחזר מתוך http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamannot/Chukim/ch_zchyt_talimid.htm

משרד החינוך. (2001). **7.9-3 מועצת התלמידים בבית הספר**. **חוזר המנהל הכללי: הוראות קבע, סב"א, 1(א), 7-12**.

משרד החינוך. (2009). **7.9 חינוך חברתי וחינוך בלתי פורמלי**. **חוזר המנהל הכללי: הוראות קבע תשע"ג, 3, 17-30**.

משרד החינוך. (2011). **9.2 חינוך לדמוקרטיה ולאזרחות פעילה**. **חוזר המנהל הכללי: הוראות קבע עא"ב, 5, 40-44**.

משרד החינוך. (2015). **7.9-9 מועצת התלמידים בבית הספר**. **חוזר המנהל הכללי: הוראות קבע, עו"ב, 1(א)**. אוחזר מתוך <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/7/7-9/HodaotVmeyda/K-2015-1-1-7-9-9.htm>

- נאסר-אבו אלהיג'א, פ' והיוש, ט' (2018). **אחרי הצלצול: עולם הפנאי של ילדים ובני נוער**. ירושלים: מאגנס.
- עבאס, ר' (2005). הגורמים המשפיעים על תרבות בית הספר. **אלבוטותן**, 4, 9-18.
- פלג, ח' (2000). **השפעת הפעילות במועצת התלמידים לגבי המעורבות החברתית שלהם והתפתחותם האישית** (עבודת מוסמך). מכללת דרבי, רמת אפעל.
- רומי, ש' (בדפוס). חינוך בלתי פורמלי. בתוך א' כשר (עורך), **האנציקלופדיה העברית**. שוקן.
- Barenholtz, Y. (2005). *The just community approach to moral education in religious public schools in Israel: A case of adaptation* (Doctoral dissertation). The Jewish Theological Seminary of America, New York.
- Boylan, C. R. (2005). Training needs of rural school council members. *The Australian Educational Researcher*, 32(2), 49-63. doi:10.1007/BF03216819
- Bremer, C. D., & Smith, J. S. (2004). Teaching social skills. *Information Brief*, 3(5), 1-6.
- Brown, K., Lipsig-Mumme, C., & Zajdow, G. (2003). *Active citizenship and the secondary school experience: Community participation rates of Australian youth*. LSAY Research Reports. Longitudinal surveys of Australian youth research report; n. 32, Retrieved from https://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1035&context=lsay_research
- Cobo, C. (2013). Skills for innovation: Envisioning an education that prepares for the changing world. *Curriculum Journal*, 24(1), 67-85. doi:10.1080/09585176.2012.744330
- Cohen, E. H. (2007). Researching informal education: A preliminary mapping. *Bulletin de Methodologie Sociologique*, 93(1), 70-88. doi:10.1177/075910630709300106
- Collins, M. E., Augsberger, A., & Gecker, W. (2016). Youth councils in municipal government: Examination of activities, impact and barriers. *Children and Youth Services Review*, 65, 140-147. doi:10.1016/j.childyouth.2016.04.007
- Council of Europe. (2016). *Council of Europe strategy for the rights of the child (2016-2021)*. Retrieved from <https://rm.coe.int/168066cff8>
- Cox, S., & Robinson-Pant, A. (2005). Challenging perceptions of school councils in the primary school. *Education 3-13*, 33(2), 14-19. doi:10.1080/03004270585200161
- Cross, B., Hulme, M., & McKinney, S. (2014). The last place to look: The place of pupil councils within citizen participation in Scottish

- schools. *Oxford Review of Education*, 40(5), 628-648. doi:10.1080/03054985.2014.963039
- Garratt, D., & Piper, H. (2008). Citizenship education in England and Wales: Theoretical critique and practical considerations. *Teachers and Teaching*, 14(5-6), 481-496. doi:10.1080/13540600802571353
- Gilljam, M., Esaiasson, P., & Lindholm, T. (2010). The voice of the pupils: An experimental comparison of decisions made by elected pupil councils, pupils in referenda, and teaching staff. *Educational Assessment, Evaluation & Accountability*, 22(1), 73-88. doi:10.1007/s11092-009-9084-0
- Griebler, U., & Nowak, P. (2012). Student councils: A tool for health promoting schools? Characteristics and effects. *Health Education*, 112(2), 105-132. doi:10.1108/09654281211203402
- Halfon, E., & Romi S. (2019a). High school student councils: Types, platforms, arenas of activity, and in-school initiatives. *Journal of Educational Thought*, 52(1), 31-55. <https://doi.org/10.11575/jet.v52i1.68519>
- Halfon, E., & Romi, S. (2019b). High-school student councils: A typological approach. *Education, Citizenship and Social Justice*. <https://doi.org/10.1177/1746197919886880>
- Holdsworth, C., & Quinn, J. (2010). Student volunteering in English higher education. *Studies in Higher Education*, 35(1), 113-127. doi:10.1080/03075070903019856
- Kaba, M. (2001). "They listen to me...but they don't act on it": Contradictory consciousness and student participation in decision-making. *The High School Journal*, 84(2), 21-34.
- Klecker, B. M., Austin, J. L., & Burns, L. T. (2000). An in-depth analysis of decisions made by Kentucky's school based decision-making councils. *Education*, 120(4), 655-667.
- Leckie, S. (2004). Opening doors to the future. *Principal Leadership*, 5(1), 34-37.
- Mager, U., & Nowak, P. (2012). Effects of student participation in decision making at school. A systematic review and synthesis of empirical research. *Educational Research Review*, 7(1), 38-61. doi:10.1016/j.edurev.2011.11.001
- Marriott, M. A. (2004). Developing self-esteem through student council. *Principal Leadership*, 5(1), 40-41.
- McGrath, E. J. (1970). *Should students share the power? A study of their role in college and university governance*. Philadelphia: Temple University Press.

- Metz, E., McLellan, J., & Youniss, J. (2003). Types of voluntary service and adolescents' civic development. *Journal of Adolescent Research, 18*(2), 188-203. doi:10.1177/0743558402250350
- Pharis, T., Bass, R. V., & Pate, J. L. (2005). School council member perceptions and actual practice of school councils in rural schools. *Rural Educator, 26*(2), 33-38. doi:10.35608/ruraled.v26i2.514
- Priscilla, A. (2000). School students' views on school councils and daily life at school. *Children and Society, 14*(2), 121-134. doi:10.1002/(SICI)1099-0860(200004)14:2<121::AID-CHI588>3.0.CO;2-D
- Romi, S., & Schmida, M. (2009). Nonformal education: A major educational force in the postmodern era. *Cambridge Journal of Education, 39*(2), 257-273. doi:10.1080/03057640902904472
- Ryan, C. (1976). *The open partnership: Equality in running the schools*. New York: McGraw Hill Book.
- San Antonio, D. M. (2008). Creating better schools through democratic school leadership. *International Journal of Leadership in Education, 11*(1), 43-62. doi:10.1080/13603120601174311
- Schlinker, W. R., Kelley, W. E., O'Phelan, M. H., & Spall, S. (2008). Support and resources for site-based decision-making council's perceptions of former council members of two large Kentucky school districts. *Florida Journal of Educational Administration & Policy, 2*(1), 29-49.
- Schmerler, G. (1977). *Models for student participation*. Reston, VA: Office of student Activities, National Association of Secondary School Principals.
- Soderberg, M. B. (1997). *Student Leadership and participation in independent schools activities: Culture created in schools*. Columbia University: New York.
- Tal, N., & Perry-Hazan, L. (2016). The framed right to participate in municipal youth councils and its educational impact. *Children and Youth Services Review, 69*, 174-183.
- Webster-Stratton, C., & Reid, M. J. (2004). Strengthening social and emotional competence in young children – The foundation for early school readiness and success: Incredible Years Classroom Social Skills and Problem-Solving Curriculum. *Infants & Young Children, 17*(2), 96-113. doi:10.1097/00001163-200404000-00002
- Yates, R. (2003). The child friendly cities movement: Its implications for schools and education. *Education Canada, 43*(1), 32, 34-35.

- Youniss, J., Bales, S., Christmas-Best, V., Diversi, M., McLaughlin, M., & Silbereisen, R. (2002). Youth civic engagement in the twenty first century. *Journal of Research on Adolescence*, 12(1), 121-148. doi:10.1111/1532-7795.00027
- Yüksel, S., & Karadağ, E. (2010). Views of school managers and teachers regarding the school council's project. *Current Issues in Education*, 13(4), 1-30.